

KULTÚRNO-UMELECKÝ SPOLOK JÁNA KOLLÁRA

SELENČA

Tradičný odev v Selenči

Patrik Rago

2024

Tradičný odev v Selenči

Mužský odev

Tradičný odev mládencov a dospelých mužov sa výrazne neodlišuje. Aj pre mládencov, aj pre mužov je charakteristická vyšívaná košeľa. Nosia sa dva typy košiel. Košeľa *predkavá* a košeľa nazývaná *slovenka*, *slovenská košeľa*, ktorá sa začala nosiť pred druhou svetovou vojnou. Košeľa *predkavá* je vývojovo staršia, ale v posledných rokoch bádame jej revitalizáciu. Mládencom sa znovu vyšívajú *predkavé* košele krížikovým a gobelinovým stehom, vyšívajú sa tiež aj ručne a strojovo. Keď ide o členov folklórneho súboru tu si už väčšina mládencov obliekajú *predkavé* košele. *Predkavá* košeľa sa v Selenči nikdy nezapasuje do nohavíc. Naopak, košeľa *slovenka* by sa mala vždy zapasovať do nohavíc, okrem tzv. *kohutikavej* slovenky, ktorá sa nemusí zapasovať do nohavíc. Ku *predkavej* košeli si muži a mládenci obliekajú vestu u evanjelikov nazývanú *pruslak* a u katolíkov *pruclek*. Tá by mala byť čierna zámatová, ozdobená *štepeňím* – štaným stehom na šijacom stroji. Ku košeli *slovenki* sa takáto vesta nenosí. Na košeli *slovenki* sa golier uväzuje vždy červenou stužkou. Ak je košeľa *slovenka* vsívaná na modro, golier sa uväzuje modrou stužkou. Mládenci a muži si obliekajú klasické čierne nohavice a čierne poltopánky. Na hlave sa nosí *kalap* - klobúk, na ktorom sú zastoknuté pávie perá, ktoré by nemali presahovať dĺžku 30-40cm. Odevnou súčasťou, ktorá sa využíva vo folklórnom súbore, je aj bohato zdobená *štikovaná* mužská *keteňa* - zástera. Takéto zástery nevlastní každý mládenec, a preto sa zriedkavejšie používajú. Takéto zástery by mali nosiť iba slobodní mládenci, prípadne ženích a to iba ku *predkavej* košeli a vždy uviazanú pod košeľou.

Ženský odev

Základným odevom ženského tradičného odevu vydatých žien ale i slobodných dievok je rubáč. V Selenči sa rubáč vyrábala z konopného doma tkaného plátna, ktorý sa dozdoboval tzv. *mreškami*, ktoré sa hačkovali alebo vyrábali z *pamučnej čipky*. Takýto konopný rubáč sa prestal nosiť zhruba po druhej svetovej vojne a nahradil ho rubáč šitý z kupovaného jemnejšieho plátna a do dnes ho nosia ženy, ktoré tradičný odev nosia všedne i sviatočne. Mladšie generácie žien a dievok, ktoré sa obliekajú na sviatočné príležitosti si obliekajú už výrazne kratší rubáč ušitý zo

širšieho *šlingeru*, ktorý je bohato vyšivovaný, aby ho bolo dobre vidieť, keď sa pri tanci sukne rozšíria.

Na hornú časť tela si Selenčanky obliekajú oplecko, ktoré sa v Selenči ako na evanjelickom tak i na katolíckom konci nazýva *béňa*. *Béňa* môže mať dlhé a krátke rukávy. Na evanjelickom konci sa oplecko s krátkymi i s dlhými rukávami nazýva rovnako *béňou*, kým na katolíckom konci sa oplecko s dlhými rukávami nazýva *béňou* a oplecko s krátkymi rukávami sa nazýva *košeľicou*.

Na *rubáč* si dievky a ženy obliekajú tzv. *riťalo*, ktoré sa v minulosti robilo zo starších obnosených suknieň. V súčasnosti sa najčastejšie ušije z látky do ktorej sa vopchá vankušová náplň a takéto riťalo má za účel rozšíriť spodné sukne. Spodné sukne nazývané *bielke* (ev.) a *bílki* (kat.) sa šijú z plátna a spodok týchto spodných suknieň sa dozdobuje *šlingerom*. Tie sa musia poriadne *nakrochmeliť* (ev.) / *zaškrobiť* (kat.) a pekne vyžehliť. Väčšinou si dievky a ženy obliekajú dve tri spodné sukne – najčastešie dve rovné nazývané *ráncoške* (ev.) / *ráncoški* (kat.) a na vrch tretiu spodnú sukňu s volánom nazývanú *fodroška*.

Spodné sukne sa často šijú dlhšie, aby sa mohli *podkasovať* – skracovať na potrebnú dĺžku. *Podkasuju* sa pomocou šnúrok, ktoré sa nazývajú *potkasáče*. Takto oblečené spodnice skôr vydržia a neovysnú pri pohybe a pri tanci.

Na spodné sukne sa oblieka vrchná sukňa. Tá môže byť ušitá z rôznych látok a farieb. Medzi sviatočné sukne patrili: *kašmerínka*, *delínka*, *hatlaska*, *plíška*, *baršanka*, *kangárka*, *štofka*, *ševítka*. Medzi polosviatočné sukne, ktoré sa obliekali v nedeľu na poobedie a na tanec boli: *ladovke*. Na všedný deň sa nosili rôzne *bel'avke*, ale i *farbiarske* sukne. V chladnejšom počasí sa zase v novšom období nosili *diftínke* a *flañierke*. Na sviatočné príležitosti sa obliekali *fodroške*, kým rovné sukne – *ráncoške* boli skôr na všedné nosenie. Avšak zhruba od 70. rokov 20. storočia sa začali nosiť sviatočne i *ráncoške*, samozrejme ušité z drahších látok.

V Selenči sa presne vedelo na akú príležitosť sa oblieka aká sukňa a akým spôsobom sa ktorá sukňa zdobí. Taktiež sa muselo dodržiavať aká *keteňa* - zástera sa opasuje ku akej sukni. Tieto pravidlá sa prísne dodržiavali.

Selenčské sukne a ich výzdoba

V Selenči slobodné dievky a ženy mohli nosiť sukne z rôznych látok. Vedelo sa ktorá sukňa sa oblieka na akú príležitosť, a tie najrahsie sa veľmi *šanovali* a nosili iba na veľké sviatky. Nosili sa sukne s volánom nazývané *fodroške* (ev.) / *fodroški* (kat.) a sukne rovné (bez volánu) nazývané *ráncoške* (ev.) / *ráncoški* (kat.). Ku sukniám *fodroškám* sa vždy opasuje keteňa s *fodrou*. Ku *fodroški* sa nikdy neopasuje rovná *keteňa* – nazývaná aj *kysácka*, *keteňa na bedri*. Ku sukni *ráncoški* sa naopak môže opasovať i rovná *keteňa* a taktiež i *keteňa fodravá*.

Sukňa kašmerínka

Najvzácnejšie sukne v Selenči sú *kašmerínke* – sukne ušité z kašmíru. Šili sa z kašmíru rôznych farieb: čierneho, zeleného, žltého, bieleného, červeného, bordového, purpurového. Pred druhou svetovou vojnou sa tieto sukne zdobili farebnými stužkami, harasom, šujtášom, zubami a po okraji čipkou nazývanou *mandžéta*. Tieto stužky mohli byť rôznych farieb a ladili sa podľa farby kašmíru z ktorého bola sukňa ušitá. Najčastejšie: ružová, modrá, zelená ale i žltá, fialová, biela a iné. Po druhej svetovej vojne sa tieto sukne začli prešívateľ a miesto stužiek sa prišívajú tzv. *hatlase*. Tieto hatlase boli na fodre väčšinou dva a to modrej a ružovej farby. Pomedzi ne sa prišívajú biele *harasíke* a po okraji *mandžéta*. Neskôr sa na okraj a nad fodru začli prišívateľ i *cakne* a nad fodrú pribudol ďalší hatlas. Zhruba v 60. rokoch 20. storočia sa na hatlase začli prišívateľ *zuby*, ktoré sa skladali z bielej hodvábanej stužky. Tieto *zuby* nahradili tzv. trblietavé *šíke* a zhruba od 70. rokov 20. storočia sa na kašmirové sukne prišívajú iba tieto *šíke*, ktoré su charakteristické pre Selenču, lebo ani v jednej slovenskej dedine sa na kroje neprišívajú v takom množstve ako tuná. Takýto typ kašmirovej sukne – zdobený *šíkami* sa zachoval a pretrváva dodnes.

Aj napriek tomu, že tradičný odev v Selenči prešiel rôznymi zmenami stále sú tu prítomné pravidlá, ktoré by sa mali dodržiavať pri kombinovaní jednotlivých odevných súčastí či farieb.

Keď si dievka, alebo vydatá žena oblieka kašmirovú sukňu čiernej farby záväzne si k nej opasuje čiernu zásteru vyšivanú pestrými farbami. Ku čiernej kašmirovej sukni sa nikdy neopasuje biela zástra vyšitá na pestro. K bielej kašmirovej sukni sa opasuje biela zásterá vyšitá na pestro. K zelenej kašmirovej sukni sa opasovala taktiež čierna zásterá vyšitá na pestro, alebo

na zeleno. K žltej a červenej sukni sa taktiež opastujú zástery vyšivané na pestro. V súčasnosti s k zelenej, červenej a najmä k žltej kašmírovej sukni môžu opasovať aj biele zástery vyšité na pestro. Tento trend však skôr pozorujeme u dievok a žien rímskokatolíckeho vierovyznania a taktiež u detí oboch konfesií. Ku kašmírovým sukniam sa v súčasnosti môžu opasovať aj zástery ušité z kašmíru rovnakej farby a vzoru z akej je ušitá aj sukňa. Takáto zástera sa nikdy nezdobý výšivkou, ale sa ozdobuje *šíkami*, alebo bordúrami z hatlasu – *harmonikou, barborou, listami*. Kašmírové zástery sú obľúbenejšie na katolíckom konci.

Ku všetkým týmto kombináciám sa oblieka biela *béňa* vyšitá na pestro. *Béne* sa taktiež môžu šiť aj z kašmíru farby a vzoru ako sukňa. Takáto *béňa* sa môže ozdobiť taktiež *šíkami*, alebo sa *šlofroke, faltňa* a časť na rukávoch vyšivajú.

Okolo pása sa zväzuje stužka – *pojás*. Od farby kašmírovej sukne závisí akej farby bude *pojás*. V Selenči sa najčastejšie nosia stuhy – *pojase* bielej, ružovej a žltej farby. Vo všetkých prípadoch sa môže uväzovať biela stuha. Žltá sa môže uvezovať na červenú kašmírovú sukňu, ružová na červenú, bielu, čiernu a zelenú kašmírovú sukňu. Žltú stuhu nikdy neuväzujeme na žltú kašmírovú sukňu.

Okrem týchto farebných stúh sa môžu uväzovať aj tzv. *slovenskie* stužke – vyšivané stuhy prinašané zo Slovenska. Najčastejšie sa uväzuje pestrá stuha na bielom podklade. Ojedinele sa uväzujú aj pestré stuhy na žltom a červenom podklade. Tie by najlepšie ladili k bielej kašmírovej sukni. Ku čiernej kašmírovej sukni by sa mala zväzovať iba pestrá stuha na bielom podklade. Pestrú stuhu na čiernom či tmavomodrom podklade ku kašmírovým sukniam v Selenči neuväzujeme.

Kašmírová sukňa patrila medzi najsviatočnejšie sukne a preto sa k nej sviatočne obúvali topánky – *cipelle* (ev.) / *cipele* (kat.). Pletené charakteristické *zepy s kickami* si dievky skôr obúvali na tanec. Neboli také sviatočné. Dnes sú však neodmysliteľnou súčasťou selenčského kroja. Výnimka v súčasnosti platí iba pre nevesty – tie by si nikdy nemali obúvať spomínané *zepy*. K svadobnému kroju by si nevesty mali obúvať topánky - elegantné opätky najčastejšie čiernej farby. Nikdy by to nemali byť veľmi extravagantné - moderné opätky s tzv. platformou.

Sukňa del'ínka

Sukňa *del'ínka* šitá z tzv. *del'ínu*, patrila tiež medzi sviatočné sukne, avšak nemala takú hodnotu ako *kašmerínka*, aj napriek tomu, že mala kvetinové vzory, podobné vzorom na kašmirových sukniach. Zdobila sa podobne ako kašmírová sukňa.

Sukňa kangárka

Sukne nazývané *kangárke* sa šili z látky nazývanej *kangár*, ktorý bol najčastejšie tmavých farieb: čiernej, hnedej, tmavozelenej a tmavomodrej. Mohol mať drobný kvietkovaný vzor, podľa čoho sa konkrétna *kangárka* nazývala *hroznavá*, *d'a'el'inkavá*, *čerešničkavá*, *d'obíčkavá* a pod. Tieto sukne sa šili s tmavými ozdobami – najčastejšie čiernymi stužkami, čiernymi *hatlasami* a s čiernymi *cakňami*. K tejto sukni sa mohla nosiť aj *kangárová béňa* a *kangárová keteňa*, ktoré boli zdobene podobným spôsobom ako sukňa. Nosili sa najčastejšie v advente a v pôsote, ale aj na iné sviatočné príležitosti, kedy sa mohli kombinovať aj farebnejšími doplnkami. Avšak vždy ladené do farieb *kangáru* z ktorého bola sukňa ušitá. Ku *kangárovej* sukni sa môže okrem *kangárovej keteni* opasovať aj čierna *baršanová* či *pl'išová keteňa* ozdobená čiernymi ozdobami, ale taktiež aj čierna zástera vyšívaná na hnedo, zeleno, modro – tak aby farebne ladila s konkrétnou sukňou.

Sukňa hatlaska

Hatlaske sú sukne ušité z atlasu. Mohli byť čisté jednofarebné alebo vzorové s kvetinovým vzorom, tmavších farieb ale i pestrejších. Taktiež sa nosili sviatočne najčastejšie v letnom období a peknom počasí. Tieto sukne sa mohli zdobiť *stužkami*, *hatlasami*, *cakňami*. Farebnosť výzdoby sukne záležala of farby látky – *hatlasu*. Z neho sa šili aj *béne* a *keteňe*, ktoré sa zdobili aj *haronikou*, *barborou* a *listami* vyrobenými taktiež *hatlasu* rôznych farieb. *Béne* sa mohli zdobiť aj ručnou či strojovou výšivkou.

Sukňa pl'iška a baršanka

Sukne nazývané *pl'iskami* a *baršankami* sa šili z hrubšieho zámatu rôznych farieb, najčastejšie v čiernej, hnedej, tmavomodrej, tmavozelenej a bordovej farbe. Rozdiel medzi *pl'iskou* a *baršankou* bol v tom, že látka nazývaná *pl'iš* mala vtisnutý kvetinový ornament, kým *baršanka* bola hladká, nemala vtisnutý ornament. Zdobili sa podobe – *cakňami*, *stužkami*,

hatlasámi. Každá farba sukne mala pravidlá ako sa mohla zdobit'. Čierna a tmavomodrá *baršanka* a *pliška* sa vždy zdobili iba čiernymi ozdobami. Tmavozelená sa mohla zdobit' čiernymi ozdobami, kým svetlejšia zelená sa mohla zdobit' i bielymi ozdobami (najmä *cakňami*), ale taktiež sa mohla ladiť aj do *drapova*, keď sa na ne prišivali *drapové* – béžové *cakňe*. Hnedá – *kávová pliška* sa mohla zdobit' čiernymi ozdobami, ali i *drapovými cakňami*. Bordová – *červená pliška*, ale i *baršanka* sa mohli zdobit' bielymi *cakňami*, alebo sa mohli *cakňe* kombinovať s *hatlasámi* a to tak, že tieto *hatlasové pásy* boli modrej farby a zelenej farby. Pomedzi ne sa mohli našívajúť *harasíke* a *ušká* tiež bielej farby. Z rovnakej látky sa mohla šiť aj *béňa* a *keteňa*, ktoré sa zdobili podobným spôsobom ako aj sukňa.

Sukňa ľadovka a beľavka

Sukne *ľadovke* (ev.) / *ledofki* (kat.) sú sukne ktoré sa šijú z farebnej potlačenej bavlnenej látky. Tieto látky sú vždy jemných pastelových farieb, najčastejšie v bledoružovej, bledomodrej, bledofialovej ale aj bledozelenej, bledožltej, oranžovej či šedej farby. *Ľadovke* sa šili z kvalitnejších bavlnených látok a zdobili sa bohatšie, najčastejšie bielym *šl'ingerom*, ale aj stužkami, či *hatlasámi*. Medzi obľúbené *ľadovke* patrili tzv. *bobičkovie*, *kapustavie*, *kl'incavie ľadovke*. K nim sa opasovala *keteňa*, ktorá mohla byť ušitá z rovnakej látky a ozdobená podobne ako sukňa. Podobne sa mohli nim ladiť aj tzv. *dúhavie keteňe* s charakteristickým pásikavým vzorom, taktiež zdobené bielym *šl'ingerom*. Okrem týchto záster sa k *ľadovkám* opasovali aj biele plátené *keteňe*, zdobené ručnou či strojovou výšivkou. Výšivka na týchto zásterách sa taktiež ladila do farieb tak aby farebne ladila so sukňou. Okrem toho sa tieto sukne a *keteňe* mohli zdobit' aj *štikovaním*, a na bežnejšie nosenie i vyšivanými stužkami a zúbkovkami, ktoré sa v Selenči nazývajú *plátenká* (ev.) / *lémečki* (kat.). Keď sa oblieka *ľadovka*, sa okolo pása nikdy neuväzuje *pojás* – stuha. Preto majú *keteňe*, ktoré sa opasujú k sukniam *ľadovkám* bohatšie ušité *galvôny*, z ktorých sa vzadu uviaže ozdobná mašľa. Tieto *galvôny* môžu mať na okrajoch našité tzv. *lepéze* – širšie ukončenie *galônu* bohato ozdobené šl'ingerom. K tomuto typu sukien sa nosí najčastejšie plátené oplecko zdobené spomínanými vyšivanými stužkami, alebo zdobené ručnou či strojovou výšivkou tak aby spôsob výzdoby ladil so zásterou – *keteňou*. Ak sa *béňa* šije z rovnakej látky ako sukňa a *keteňa*, vtedy sa dozdobuje iba stužkami, alebo bielym *šl'ingerom*. Sukne *ľadovke* sa môžu šiť aj ako *fodroške* aj ako *ráncoške*. K *ľadovkám* a *beľavkám* si dievčatá a ženy obuvajú štirkané zepy najčastejšie vo farbách sukne.

Beľavke sa šijú z bežného bavlneného plátna rôznych kvetinových vzorov a farieb. *Ladovke* boli vždy vzácnejšie ako *beľavke*, preto sa *beľavke* nosili aj doma v pracovný deň a novšie i do dedíne v pracovný deň. Zdobili sa najčastejšie *pláťenkou* (ev.) / *lémečkom* (kat.) alebo bielou bavlnenou krajkou, nazývanou *pamučná čipka*. *Beľavke* taktiež mohli šiť ako *fodroške* i *ráncoške*.

Konfesionálne rozdiely v ženskom tradičnom odevu

Selenča je v súčasnosti jediná slovenská dedina v Srbsku, kde od jej založenia až do súčasnosti žijú Slováci evanjelického a.v. vierovyznania a Slováci rímskokatolíckeho vierovyznania. Takéto konfesionálne zloženie vplývalo na nárečie, zvyky a taktiež aj na tradičný odev v tejto dedine.

V tradičnom odevu pozorujeme určité odevné súčasti a doplnky, ktoré poukazujú na konfesionálnu príslušnosť jednotlivca. Tieto prvky sú prítomné najmä v ženskom tradičnom odevu slobodných dievčat a vydatých žien.

Prvky, ktoré poukazujú na príslušnosť k rímskokatolíckemu vierovyznaniu u slobodných dievčat sú: účes nazývaný *čamoše* a ozdobný náhrdelník z pestrých korálok nazývaný *zvonce* či *štrombolce*.

Do *čamošov* sa zapletali už dospievajúce dievčatá a to tak, že si vzadu v zátylku zaplietli dva vrkoče, ktoré vzadu prekrížili a obtočili okolo hlavy, tak že sa tesne v strede hlavy prekrížili a dolu v zátylku uviazali *tkanicou*. Aby sa vrkoče nezošmikli z hlavy farebnými špendlíkmi sa pripínali o *vlasalo*, ktoré bolo vyrobené z farebnej vyšívanej, alebo *štikovanej* stuhy. Toto *vlasalo* sa uviazalo tak, aby okraje tejto stuhy vyčnievali spod uší. K tomuto účesu sa nosili aj niekoľko viazaničiek korálok – *perlí*, pod ktoré sa uväzoval spomínaný náhrdelník – *štrombolce* / *zvonce*. Nosili ho slobodné dievky, nevesty na ohlášky či k sobášu a taktiež i mladé vydaté ženy na sviatočné príležitosti. Náhrdelník bol nastiebaný z rôznofarebných korálok, najčastejšie ružových, modrých, zelených, žltých, červených.

Konfesionálna príslušnosť sa dá vypozerovať aj na základe úpravy hlavy vydatých žien. Ženy rímskokatolíckeho vierovyznania si vlasy upravujú do kontu, ktorý drží spona. Takto upravené vlasy nazývajú *kind'a*. Na kont sa priviaže tzv. *kitkalo*, alebo *papír*, ktoré je z tenšej doštičky alebo z pevného papiera, všitého do látky. Ženy evanjelického vierovyznania si do konta zastoknú špeciálny kovový *hrebem*. Tá, ktorá má dlhšie vlasy si ich zapletie a obtočí okolo tohto hrebeňa. Na takto upravené vlasy si ženy oboch vierovyznaní uväzujú *čepiec* (ev.) / *fiťulu* (kat.). V Selenči sa čepiec šije z kašmirovej látky, ktorá má vždy čierny podklad. Z kašmirovej látky iných farieb (bielej, zelenej, červenej, žltej) sa na katolíckom konci šije *čepec*, ktorý je bohatšie zdobený. *Čepec* by mali vydaté ženy nosiť iba do pôrodu prvého dieťaťa. Ženy evanjelického vierovyznania, takýto čepiec nenosia. Staršie vydaté ženy už čepiec nenosia, ale si hlavu prikrývajú tzv. *kytkou* – štvorcovou šatkou z kašmirovej látky, ktorá má vždy čierny podklad. Na *kytku* si uvezujú ešte jednu šatku tzv. ručník, ktorý sa neuväzuje v zátylku ako *kytka*, ale vždy vpredu pod bradou.

Rozdiely medzi tradičným odevom selenčských evanjelikov a katolíkov spočívajú aj v detailoch, ktoré vedú vypozerovať najmä domáci. Tak napríklad na katolíckom konci sú obľúbené bohatšie zdobené a všivané odevné prvky, s väčšími a pestrejšími vzormi. Na evanjelickom konci obľubujú skôr menej zdobené odevné prvky s menšími vzormi a striednejšími farbami. Keď ide o samotnú sukňu a zásteru, volány sú na katolíckom konci dlhšie a dosahujú dĺžku 25-30cm kým horná časť sukne je kratšia. Na evanjelickom konci sa fodry šijú kratšie zhruba od 18-25cm, a tu je zase vrchná časť sukne dlhšia. Podobne i volán na zástere na katolíckom konci je dlhší a na evanjelickom konci kratší. Všeobecne je známe, že sa dievky a ženy na evanjelickom konci opasujú nižšie (zhruba pod kolená) a na katolíckom konci sa opasujú na vyššie (zhruba zarovnak kolien). Či bola dievka/žena z evanjelického konca, alebo katolíckeho konca nikdy by sa nemala opasovať tak, aby sukne končili vysoko nad kolenami, a zase ani príliš na dlho, aby sukne končili v plovicích lýtok. Oba prípady sú nesprávne.